
El federalcatalanisme barceloní: del *Diari Català* (1879-1881) al Centre Català (1882-1894)

Joan Pich Mitjana*

Un dels objectius de la historiografia sobre el republicanisme és entendre la seva interrelació amb el catalanisme.¹ Aquest era tan plural com el republicanisme i amb algunes tendències vinculades a la cultura republicana, com els federalcatalanistes que provenien de l'evolució del republicanisme federal intransigent barceloní, després del fracàs del Sexenni i de la Primera República. Durant l'etapa inicial de la Restauració, els federalcatalanistes impulsaren un projecte polític i doctrinal que pretenia transformar Espanya en una federació asimètrica que retornés l'autogovern a Catalunya i n'acceptés la realitat diferenciada. Intentaven que el catalanisme sorgit de la Renaixença passés de l'àmbit cultural al polític amb un projecte federal d'orientació sobiranista que tenia com a referents els moviments "autonomistes" (segons la terminologia utilitzada al darrer terç del segle XIX) hongarès i irlandès, i els sistemes polítics dels EUA i de Suïssa. La terminologia fluctuava entre el provincialisme i el regionalisme, però el discurs era nacionalista.

Aquesta comunicació estudia el sorgiment dels federalcatalanistes als inicis de la Restauració, la seva evolució –amb la publicació del *Diari Català*, la intervenció en el primer Congrés Catalanista i en el Congrés de Jurisconsults–, la seva consolidació –amb la constitució del Centre Català de Barcelona, la primera associació política catalanista–, i la decadència d'aquesta important tendència del catalanisme.

Els federalcatalanistes i els inicis de la Restauració

La crisi de la primera República, la restauració de la monarquia i el retorn al govern dels conservadors implicà que aquests inicialment impedissin l'organització

* Historiador.

1. J. TERMES, «Problemes d'interpretació del nacionalisme català», *Col·loqui d'historiadors*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1974, pàg. 43-54; i del mateix autor *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, Barcelona, Anagrama, 1976; P. GABRIEL, «Insurrección y política. El republicanismo ochocentista en Cataluña», dins N. TOWNSON (ed.), *El republicanismo en España (1830-1977)*, Madrid, Alianza, 1994, pàg. 341-365; i de l'anterior autor: «El republicanismo militante en Cataluña en la primera etapa de la Restauración, 1875-1893», dins J. A. PIQUERAS i M. CHUST (compiladors), *Republicanos y repúblicas en España*, Madrid, Siglo Veintiuno, 1996; «Catalanisme i republicanisme federal del vuitcents», dins P. ANGUERA, i altres, *El Catalanisme d'esquerres*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1997, pàg. 34-36; «Francisco Pi y Margall y Josep Maria Vallès i Ribot: encuentros y desencuentros desde el republicanismo federal catalán», dins I. MOLAS (ed.), *Francisco Pi y Margall y el federalismo*, Barcelona, Institut de Ciències Polítiques, 2002, pàg. 103.

de qualsevol tipus d'oposició contra el nou règim. A tall d'exemple, el periodista Josep Roca i Roca recordava:

Con el advenimiento de la restauración se descompusieron en gran manera los partidos políticos militantes y en especial los democráticos. Minados por hondas divisiones, pesando sobre ellos la enervante condición de vencidos y entregados los más de sus elementos al pesimismo y al retraimiento electoral, la ocasión pareció propicia á algunos prohombres barceloneses para emprender distintos derroteros a través de un campo todavía virgen, dando vida á nuevas aspiraciones [...] Hasta entonces habían sido escasas ó casi nulas y siempre aisladas las manifestaciones políticas de carácter catalanista. El amor á las cosas de la tierra tenía por ejercicio casi único el cultivo de las letras y las artes. No se hablaba de ciertas reivindicaciones sino en verso, y un espíritu completamente arcaico era el que inspiraba á los poetas que concurrían al palenque de los Juegos Florales.²

Els que no acceptaven el règim polític de la Restauració es van veure obligats a substituir l'activisme polític per formes de sociabilitat que els permetien mantenir els vincles amb les seves respectives cultures polítiques, des de les republicanes³ a les tradicionalistes, passant per l'obrerista. Entenem per cultura política una idea del món que inclou un conjunt de perspectives sobre l'existència, una filosofia cívica i un punt de vista sobre els problemes del poder, les fonts de legitimació de l'autoritat, les relacions de dominació entre els grups socials i sobre els individus que els integren. Per tant, estudiem la cultura republicana com «una visió global de l'univers de la humanitat, de la naturalesa i de la vida en societat, així com de les seves respectives, enllaçades, evolucions».⁴

Durant els primers anys de la Restauració, el republicanisme va subsistir gràcies a la “sociabilitat” de les seves bases als àmbits lúdic, associatiu, formatiu i intel·lectual. Van intentar canviar la lluita política per l'activisme cultural des de casinos, ateneus, com l'«Ateneo Libre»,⁵ rebotigues, cafès i publicacions tant de llibres com de premsa. Els d'orientació catalanista també participaren en la constitució dels primers grups excursionistes vinculats a la Renaixença, alhora que impulsaven els estudis sobre el folklore (com els de Cels Gomis) i introduïen les tesis positivo-evolucionistes.⁶

L'obertura política de la Restauració i la progressiva supressió de la censura van permetre que els republicans tornessin gradualment a l'activitat política, però divi-

2. J. ROCA Y ROCA, «La semana en Barcelona», *La Vanguardia*, 27-I-1895, pàg. 4.
3. À. DUARTE, «Los posibilismos republicanos y la vida política en la Cataluña de los primeros años de la Restauración», dins PIQUERAS i CHUST (compiladors), *Republicanos...*, pàg. 185; i À. DUARTE i P. GABRIEL (eds.), «El republicanismo español», *Ayer*, 39, Madrid, Marcial Pons, 2000, pàg. 12-34.
4. À. DUARTE, *Història del republicanisme a Catalunya*, Vic/Lleida, Eumo Editorial/ Pagès Editors, (Biblioteca d'Història de Catalunya, núm. 3), 2004, pàg. 13.
5. ROCA, «La semana...», pàg. 4, i J. PICH, *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall (1841-1904)*, Vic, Eumo, 2004, pàg. 179-181.
6. V. CACHO VIU, *Els modernistes i el nacionalisme cultural*, Barcelona, La Magrana, 1984, pàg. IX-XVII; H. HINA, *Cataluña y Castilla en el debate cultural. 1714-1939*, Barcelona, Península, 1986, pàg. 158; S. RIERA i TUÈBOLS, «El positivisme científic i la difusió del Darwinisme. Les ciències naturals i mèdiques a la Renaixença» i P. GABRIEL, «socialisme, lliurepensament i científicisme», dins P. GABRIEL (ed.), *Història de la Cultura Catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1994, pàg. 117-118 i 144-147; PICH, *Federalisme...*, pàg. 175-186.

dits en possibilistes, progressistes, centralistes, organicistes, federalistes, i a Catalunya cal afegir-hi els federalcatalanistes. Aquestes sensibilitats republicanes seguien l'estela dels seus respectius caps de fila. El regionalista conservador Pella i Forgas recordava que «un partit federal va haver-hi quan la revolució [de 1868], com tothom sap: aquí a Catalunya una fracció més doctrinària i dissident, al venir la restauració, se'n va anar de dret cap el regionalisme, iniciant l'idea de celebrar l'any 1880 un Congrés catalanista e intervenint i girant cap el regionalisme als advocats del Principat».⁷ Els federalcatalanistes (que provenien de la fracció «més doctrinària i dissident» dels federals barcelonins, és a dir, els federals intransigents) aprofitaren la llei d'impresca de 1879 per a publicar el primer diari polític escrit en català.

El *Diari Català*

La trajectòria del primer diari polític i literari en llengua catalana va ser relativament curta, vint-i-sis mesos, entre 1879 i 1881, però la seva edició és un esdeveniment cabdal en la història de la premsa, en el procés de normalització de la llengua catalana i en la gènesi del catalanisme polític.⁸ La publicació del *Diari Català* implicà un salt qualitatiu, donat que inicià el desenvolupament de la premsa política escrita en català, quan els diaris eren el principal mitjà de comunicació. Anteriorment, la premsa en llengua catalana es limitava a l'activisme cultural, a l'humorisme, tant el lúdic com al polític –com és el cas de les revistes *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*–, o la vinculada als emigrants.

Inicialment, a Barcelona el republicanisme federal es vertebrà entorn del *Diari Català*, on començaren a desenvolupar el discurs federalcatalanista.⁹ L'orientació política del “portaveu” federalcatalanista no va ser lineal. En un primer moment, va cercar una aliança amb les diferents tendències republicanes per a enfrontar-se al règim polític canovista que havia restaurat la monarquia i la dinastia dels Borbons. Posteriorment, impulsaren un catalanisme esquerrà sense renunciar al republicanisme federal. Finalment, es vincularen al projecte que encapçalava Pi i Margall, fins al punt que Almirall va ser elegit president del Comitè local dels “pimargallians” barcelonins, tot i que, en aquest període, defensava que la federació era més important que el republicanisme; un plantejament que no era acceptable per als republicans federals que encapçalava Pi.

7. J. PELLA I FORGAS, *La crisi del catalanisme*, Barcelona, Imprenta d'Henrich, [1905], pàg. 23-24.

8. F. M. TUBINO, *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Madrid, Tello, 1880, pàg. 505-512; GABRIEL, «Insurrección y política...», pàg. 363-365, i del mateix autor «Catalanisme i republicanisme...», pàg. 34-36; J. M. FIGUERES, *El primer diari en Llengua Catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999; J. PICH, *Almirall i el Diari Català (1879-1881). L'inici del projecte politicoideològic del catalanisme progressista*, Vic, Eumo, 2003; i per a una perspectiva diferent: E. UCELAY-DA CAL, *El imperialismo catalán*, Barcelona, Edhasa, 2003, pàg. 23-24 i 39.

9. PICH, *Almirall...*, pàg. 179-224, i *Federalisme...*, pàg. 218-224.

El primer Congrés Catalanista

Una de les principals iniciatives del *Diari Català* va ser el projecte, la convocatòria (compartida amb els grups catalanistes que publicaven les revistes *La Renaixensa* i *La Il·lustració Catalana*) i la celebració del primer Congrés Catalanista (1880), una de les principals fites en el procés de transformació del catalanisme de l'activisme cultural al polític.¹⁰ Almirall, director del *Diari Català*, proposà la celebració del Congrés i defensà el projecte de les crítiques dels partidaris de la Restauració, tant conservadors com liberals, i també de les de carlistes, catalanistes catòlics del nucli vigatà (que vertebrava la revista *La Veu del Montserrat*), i republicans “possibilistes” com Josep Roca i Roca, que dirigia *La Gaceta de Cataluña*, *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*.

El fiscal d'impremta aprofità la polèmica entre Almirall i Roca per a denunciar el *Diari Català*. Després de la denúncia, s'inicià l'enfrontament entre els federalcatalanistes i els altres grups que havien donat suport a la convocatòria de l'Assemblea catalanista. Aquests volien que Almirall renunciés a la presidència del Congrés per a no vincular el catalanisme amb el republicanisme federal. Els catalanistes ‘apolítics’ de *La Renaixensa* i *La Il·lustració Catalana* havien evitat les polèmiques amb els contraris a la celebració del Congrés, no s'havien enfrontat amb la fiscalia i el Tribunal d'impremta i no van tenir cap recança en aliar-se amb els republicans, tant “possibilistes” com “radical progressistes”, partidaris del centralisme uniformitzador, que s'inscrivieren al Congrés per a intentar boicotejar-lo. Els bàndols enfrontats mobilitzaren els seus partidaris, i aconseguiren que s'inscrivissin mil dos-cents vuitanta-dos congressistes; un nombre sorprenent que ens mostra la repercussió social del catalanisme en vies de politització.¹¹

Les sessions del Congrés van ser ‘animades’ per les crítiques dels republicans que es mantenien «fieles á su bandera política, los cuales veían en aquel acto una desviación de fuerzas». A més, els ‘jocfloralescos’, és a dir, «los elementos genuinamente literarios, los hombres de los Juegos Florales, los jóvenes del núcleo de *La Renaixença* [és a dir, els que s'aplegaven a la revista, posteriorment diari, d'Aldavert i Guimerà] vieron la celebración del Congreso catalanista con cierta extrañeza, pues no se daban cuenta que pudiesen surgir como por ensalmo tantos elementos nuevos, deseosos de ensanchar los horizontes del renacimiento catalán. Iba con ello á formarse una nueva atmósfera, desde el punto que en lo sucesivo ya no serían sólo los poetas y los artistas los fieles adoradores de Cataluña, y que esta adoración no se ceñiría únicamente á las cosas retrospectivas, sino que se buscaría la manera de armonizar [sic.] tales tendencias con las necesidades de la época presente y con las aspiraciones del porvenir. En una palabra: iba á inocularse sangre política en un campo anodino que hasta enton-

10. J. GALOFRÉ, *El Primer Congrés Catalanista (1880)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1979; J. M. FIGUERES, *El Primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985, i del mateix autor: *Valentí Almirall, forjador del catalanisme polític*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1990 i «La Gran Polèmica Catalanista de 1880. L'expansió del catalanisme polític a través del periodisme d'opinió», *Afers* (Catarroja-Barcelona), 36 (2000); C. DURAN TORÉ, «*La Renaixensa*», *primera empresa editorial catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, pàg. 75-82; PICH, *Almirall...*, pàg. 23-178, i *Federalisme...*, pàg. 186 i 198-201; i G. C. CATTINI, *Historiografia i catalanisme. Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2007, pàg. 124-132.

11. PICH, *Almirall...*, pàg. 179-183, i *Federalisme...*, pàg. 218-220.

ces sólo había vivido nutriéndose con la savia intelectual de las letras y de las artes». ¹²

L'Assemblea catalanista complí les expectatives dels que esperaven escàndols, donat que començà amb la disputa pel control de la mesa presidencial, continuà amb un intent de boicot, van haver-hi dues suspensions governatives i finalitzà amb l'abandó de les sessions dels membres de *La Renaixensa* encapçalats per Guimerà. Els federalcatalanistes imposaren els seus criteris, però a un preu molt elevat. ¹³ Tanmateix, l'Assemblea finalitzà exitosament, ja que demostraren empíricament que no tenien raó els que asseguraven que el català no era una llengua adequada per a utilitzar en públic. També aprovaren la redacció d'una exposició dirigida als poders de l'Estat per a defensar el dret civil català; donaren suport a la construcció d'un ferrocarril que seguís la Noguera Pallaresa (perquè serviria per a modernitzar la «muntanya» catalana; una modernització que seria la millor manera d'acabar amb els suports socials dels tradicionalistes); remarcaren la necessitat de formular el corpus doctrinal del catalanisme, alhora que intentaren mantenir uns certs vincles amb el catalanisme cultural a l'aprovar la constitució de la «Academia de la lengua catalana [encara que no aconsegueixen crear-la], que se encargase de escribir una Gramática y de formar un diccionario; pero al propio tiempo, y mirando á los fines políticos, acordaba constituir un centro activo, en el cual pudiesen tener cabida todos los partidarios de las reivindicaciones de Cataluña enfrente de los poderes centralistas. A este acuerdo obedeció la creación del Centre Català». ¹⁴

El Congrés de Juriconsults

El director del *Diari Català*, Valentí Almirall, i un dels seus redactors, Conrad Roure, ambdós advocats, participaren activament en el Congrés Català de Juriconsults de 1881. El decret de Nova Planta de 1716 no va abolir la legislació civil catalana, però aquesta quedà fossilitzada. La promulgació d'un Codi Civil espanyol implicava la supressió del darrer vestigi de l'autogovern de Catalunya. Per tant, els federalcatalanistes defensaven que la millor manera de modernitzar la legislació civil era la recuperació de les institucions que l'havien promulgada. No obstant, a l'etapa inicial de la Restauració, l'executiu, tant quan estava en mans dels conservadors com dels liberals, impulsà la codificació uniformitzadora del dret civil. El 1880, organitzaren congressos de juriconsults als territoris amb legislació civil pròpia, perquè decidissin què calia conservar de les respectives legislacions particulars. ¹⁵

La comissió organitzadora del Congrés de juriconsults catalans establí que els advocats elegissin els seus representants. Aquests es van dividir en partidaris i adversaris de la unificació de la legislació civil espanyola. D'una banda, republicans federalcatalanistes, com Almirall o Roure, i federalistes, com Vallès i Ribot

12. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

13. PICH, *Almirall...*, pàg. 190-224, i *Federalisme...*, pàg. 221-224.

14. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

15. PICH, *Almirall...*, pàg. 132-137, i *Federalisme...*, pàg. 205; CATTINI, *Historiografia...*, pàg. 133-139.

o Serraclara, s'aliaren amb juriconsults monàrquics vinculats a opcions polítiques conservadores i fins i tot tradicionalistes. De l'altra, els congressistes partidaris del règim polític de la Restauració, tant conservadors com liberals, actuaren conjuntament amb republicans unitaris com Sol, Cabot i Manté. Aquest enfrontament reflectia la complexitat de la societat catalana del període.¹⁶ Tanmateix, hi ha qui defensa que la divisió no enfrontava als partidaris de l'obediència catalana amb els de l'espanyola, donat que els partidaris de la promulgació del Codi Civil espanyol, amb una excepció marcadament espanyolista, eren partidaris de la modernització de la legislació catalana amb la seva integració al nou Codi Civil espanyol.¹⁷ Però, per a la major part dels que hem estudiat el Congrés, els dos bàndols responien a concepcions diferents d'Espanya: els partidaris de transformar Espanya en un Estat compost i els defensors del sistema centralista i uniformitzador, tot i que la major part d'aquests, a Catalunya, eren partidaris de mantenir unes certes "particularitats" pròpies del país. Finalment, el Congrés acordà enviar una exposició dirigida als poders de l'Estat, on s'oposaven a la uniformització del dret civil espanyol.¹⁸

La ruptura dels federalcatalanistes amb el republicanisme federal

La major part dels federalcatalanistes, encapçalats per Almirall, trencaren la seva vinculació amb el republicanisme federal espanyol quan Estanislau Figueras i Pi i Margall es disputaven el control del Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF). La pugna entre els dos dirigents d'origens catalans implicà que Pi tornés a la capital catalana, després de trenta-quatre anys d'absència, en plena campanya per a reafirmar el seu lideratge. La seva estada a Barcelona posà de manifest l'existència de profundes divergències entre el seu projecte polític doctrinal, republicà federal simètric, i el defensat pels federalcatalanistes, fonamentat en la recuperació de l'autogovern català. Almirall, però, no volia trencar la seva vinculació amb el republicanisme federal espanyol, mentre en pogués controlar la direcció del barceloní. El primer Congrés Catalanista havia mostrat que el catalanisme estava integrat per tendències amb objectius i finalitats disperses, de vegades fins i tot contraposades, ideològicament plural i, en conseqüència, la seva politització era molt complicada. No obstant, la direcció d'Almirall va ser qüestionada pels "pimargallians". Per tant, es trobà en la dicotomia d'encapçalar una tendència subsidiària del projecte de Pi o intentar polititzar el moviment catalanista.¹⁹ Es decantà per la darrera d'aquestes opcions.

16. PELLA, *La crisi...*, pàg. 23-24; J. CAMPS I ARBOIX, *Historia del derecho catalán moderno*, Barcelona, Bosch, 1958, pàg. 205-209; À. COMALADA, *Catalunya davant el centralisme*, Barcelona, Sirocco, 1984, pàg. 76-87; E. JARDÍ, *Història del Col·legi d'Advocats de Barcelona*, Barcelona, Col·legi d'advocats, 1989, vol. I, pàg. 105-109; PICH, *Almirall...*, pàg. 136-146, i *Federalisme...*, pàg. 205-208.

17. CATTINI, *Historiografia...*, pàg. 138-161.

18. PICH, *Federalisme...*, pàg. 205-208.

19. A. ROVIRA I VIRGILI, *Resum d'història del catalanisme*, Barcelona, Edicions la Magrana i Diputació de Barcelona, 1983, pàg. 138-154; i PICH, *Almirall...*, pàg. 225-242.

El 1881, Almirall, «l'home que durant el Sexenni havia intentat dotar de textura regional el federalisme»,²⁰ trencava amb el republicanisme federal encapçalat per Pi i Margall²¹ i impulsava la constitució del Centre Català, la primera associació política catalanista, on «el seguiren quadres del republicanisme i del obrerisme».²²

El Centre Català

El primer Congrés Catalanista constituí la Comissió organitzadora del Centre Català, integrada per «personas procedentes de distintos campos políticos y algunas que, hasta entonces, no se habían significado en ninguno de ellos. Entre los nombres [...] se cuentan los siguientes: don Valentín Almirall, alma y vida del Ateneo libre y del primer Congreso catalanista, don Manuel de Lasarte, don Rosendo Arús y Arderiu, don Enrique Batlló, don Ramón Arabia y Solanas, don E. Vidal Valenciano, don Francisco de Sales Maspons, don Domingo Sert, don Domingo Sanromá».²³

La viabilitat de la nova plataforma catalanista passava per la prèvia reconciliació amb els catalanistes literaris, ressentits per la derrota del primer Congrés Catalanista. Els federalcatalanistes buscaren un acord entre els seus plantejaments modernitzadors, regeneracionistes, liberals, republicans, federals i anticlericals, amb el patriotisme essencialista, però socialment conservador, respectuós amb la tradició en general i amb l'església catòlica en particular dels 'jocsfloralescos'. L'acord arribà quan la comissió organitzadora del Centre aprofità el malestar de la societat civil catalana per la promulgació de tractats comercials amb França i Bèlgica.²⁴

Els primers estatuts de la nova plataforma catalanista explicitaven que es tractava d'una associació apolítica i prohibien les discussions de temes vinculats amb la religió entre els seus socis. Per tant, perfilaven el Centre Català com una barreja entre grup de pressió i Ateneu cultural, però la direcció estava en mans dels federalcatalanistes, que treballaven per a transformar-lo en l'embrió d'un possible partit catalanista.

El 17 de juny de 1882, constituïren el Centre Català al teatre Romea. El discurs inaugural va ser d'Almirall (l'impulsor que intentava mantenir-se a l'ombra, donat que encara era molt recent la polèmica que havia protagonitzat al primer Congrés Catalanista) per l'oportuna absència del primer president de l'associació, Frederic Soler, que es trobava de gira amb la seva companyia teatral. El primer local era al número 42 del carrer Conde del Asalto, en una propietat d'en Xifré, i «gradualmente vió aumentar con relativa rapidez sus elementos activos, llegando á sumar un contingente de más de 400 socios. Tenía por objeto, según sus Estatutos, unir y

20. DUARTE, *Història...*, pàg. 123.

21. PICH, *Federalisme...*, pàg. 224-234.

22. DUARTE, *Història...*, pàg. 122.

23. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

24. PICH: *El Centre Català. La primera associació política catalanista (1882-1894)*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2002, pàg. 27-38.

ensalzar á todos los amantes de Cataluña y fomentar y defender los intereses morales y materiales del antiguo Principado. A él fueron uniéndose elementos distintos de todas procedencias, desde los literatos floralistas, á hombres de tanta significación política como los conservadores don Mariano Maspons y Labrós y don Joaquín María de Paz y de tan elevada posición social como don Eusebio Güell y Bacigalupi».²⁵

Durant l'etapa inicial, el nucli impulsor, fonamentalment federalcatalanistes, començaren a elaborar un ideari per a polititzar el catalanisme a partir de la premissa bàsica del nacionalisme liberal nord-americà: «Amèrica per als americans», que transformaren en «Catalunya per als catalans». La ruptura dels partidaris de transformar el catalanisme en un moviment polític amb les formacions polítiques estatals es concretà en el segon Congrés Catalanista, el 1883.²⁶

Amb la politització començà una etapa de crisi al Centre, donat que amplis sectors de la Renaixença se'n mantingueren al marge. Necessitaven trobar la manera de posar de manifest la viabilitat del catalanisme polític. Ho assoliren quan canalitzaren el malestar de la societat catalana per les iniciatives governamentals que pretenien unificar el dret civil espanyol, suprimir la legislació civil catalana i establir un tractat comercial amb la Gran Bretanya que era vist com un atac a la indústria catalana. El Centre Català convocà la reunió de la que sorgí la *Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya*, que aviat va ser coneguda com el *Memorial de Greuges*.

El Memorial de Greuges i el predomini dels federalcatalanistes

Roca y Roca recordava que predominaven «por aquel entonces [1885] en las esferas oficiales tendencias económicas de todo en todo reñidas con los intereses y aspiraciones de Cataluña»; és a dir, el Govern impulsava una política econòmica lliurecanvista, mentre que la major part de la societat catalana era partidària del proteccionisme, i «cual si esto no bastase, las reformas introducidas por el señor Camacho en el régimen tributario desataban formidables protestas. El Centre Catalá supo aprovecharse hábilmente del estado de la opinión de Cataluña para elevar al trono un severo *Memorial de agravios*, que fué presentado personalmente á don Alfonso XII por una comisión de la cual formaban parte de las personas más significadas y conspicuas de aquella asociación, en la cual los elementos monárquicos se codeaban con los republicanos».²⁷ La mobilització era equiparable a la que dues dècades després va permetre la formació de la Solidaritat Catalana.²⁸

El ponent de redacció era Almirall. La comissió de lliurement de l'escrit al monarca va aplegar el bo i millor del catalanisme de totes les tendències. El 10 de

25. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

26. M. C. ILLA MUNNÉ, *El Segon Congrés Catalanista. Un Congrés inacabat 1883-1983*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1983, pàg. 17-50; PICH, *El Centre...*, pàg. 44-69; i *Federalisme...*, pàg. 241-248; i CATTINI, *Historiografia...*, pàg. 179-183.

27. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

28. J. GARRIGA I MASSÓ, *Memòries d'un liberal catalanista*, Barcelona, Edicions 62, 1987, pàg. 68-74.

març de 1885, Alfons XII va rebre el *Memorial* de mans del monàrquic Maspons i Labrós. Els partidaris del centralisme iniciaren una campanya forassenyada en contra de la proposta catalanista que provocà l'efecte contrari al que desitjaven, donat que despertaren la catalanitat de bona part de la societat catalana. El *Memorial* va ser el primer acte públic del catalanisme polític i el primer "catecisme" doctrinal dels catalanistes.²⁹

Almirall va ser el primer cap del catalanisme polític, tal com reconeixien fins i tot dirigents regionalistes conservadors com Pella i Forgas, quan afirmava que les «iniciatives de un sol home, en Valentí Almirall, hi va haver un moment que va fer seguir riu a vall las demás corrents [catalanistes]»,³⁰ malgrat que Pella i Romaní i Puigdemolas protagonitzaren la primera escissió del Centre quan constituïren la revista *La España Regional*, des d'on impulsaren un regionalisme que s'autodefinia com "espanyolista", partidari de la monarquia i de la confessionalitat catòlica d'Espanya.³¹

L'activitat doctrinal d'Almirall es concretà en estudis com les *Cartas a mon amic C*, un «catecisme» doctrinal per a facilitar l'adoctrinament de nous catalanistes; *La Confederación Suiza y la Unión Americana. Estudio político comparativo*, on estudiava els sistemes polítics de dos Estats compostos, i *L'Espagne telle qu'elle est*, un assaig polític on criticava l'Espanya de la Restauració i on es denunciava per primera vegada que l'oligarquia política i el caciquisme que caracteritzaven el règim polític canovista impedièn la modernització regeneradora d'Espanya (unes crítiques que s'avançaren en més d'una dècada a les de Joaquín Costa). Però la seva principal obra és *Lo Catalanisme* (1886), que es transformà en el llibre de capçalera de gairebé tots els catalanistes.³² Per a Roca i Roca *Lo Catalanisme* era «la obra, sin duda, de más miga y que con mayor lucidez y copia de datos y observaciones ha planteado el problema del regionalismo en todos sus aspectos».³³

La direcció d'Almirall del catalanisme polític i la rellevància de *Lo Catalanisme* motivaren al clergue Josep Maria Torras i Bages a escriure *La Tradició Catalana* (1892), on desenvolupà l'ideari del regionalisme català basat en la tradició i el catolicisme. El 1886, el poeta i polític Gaspar Núñez de Arce criticà des de l'Ateneu madrileny, que presidia, el moviment regionalista en general i el catalanisme en particular. Aquestes crítiques van ser replicades per Almirall el 1887 i donaren de nou rellevància a la polèmica pública sobre la vertebració territorial d'Espanya que iniciaren els federals durant el Sexenni i la Primera República. El conservador Mañé i Flaquer, director d'*El Diario de Barcelona*, el principal portaveu de la burgesia catalana, publicà *El Regionalismo* (1887) per a

29. J. NADAL et al., *El memorial de Greuges i el catalanisme polític*, Barcelona, La Magrana-Institut Municipal d'Història, 1986; J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, *Memorial de Greuges de 1760. Projecte de Constitució de l'Estat català de 1883. Memorial de Greuges de 1885. Missatge de la Reina Regent de 1888. Bases de Manresa de 1892*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1990; UCÉLAY-DA CAL, *El imperialismo...*, pàg. 93-108; PICH, *El Centre...*, pàg. 72-92; i *Federalisme...*, pàg. 251-257; CATTINI, *Historiografia...*, pàg. 185-194.

30. PELLA, *La crisi...*, pàg. 23-24.

31. J. PICH, «El regionalisme tradicionalista, monàrquic, catòlic i espanyolista. La revista *La España Regional*», *El Contemporani*, 18 (1999), pàg. 36-45; i per una perspectiva diferent G. C. CATTINI: «La construcció de l'Estat nacional espanyol i els intel·lectuals perifèrics. La crítica regionalista d'en Francesc Romaní Puigdemolas», dins X. M. NÚÑEZ SEIXAS et al., *L'Estat nació i el conflicte regional: Mañé i Flaquer, un cas paradigmàtic*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, pàg. 51-59.

32. Trobareu perspectives diferents a PICH, *El Centre...*, pàg. 119-186; i *Federalisme...*, pàg. 260-279; UCÉLAY-DA CAL, *El imperialismo...*, pàg. 91-125; i CATTINI, *Historiografia...*, pàg. 203-205.

33. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

replicar tant les tesis defensades per Núñez de Arce com les d'Almirall. No obstant, Mañé reconeixia que «nadie ha combatido las doctrina del Sr. Almirall con tanta tenacidad como yo le he hecho; porque [...] es el enemigo más temible de los principios que yo profeso, que son los del regionalismo conservador». A l'epíleg de la reedició d'*El Regionalismo* de l'any 1900, Mañé assegurava que el seu llibre contribuï a que l'incipient catalanisme polític es transformés en un moviment regionalista centrat en l'activisme cultural i de tarannà conservador.³⁴

Entre 1885 i 1887 semblava que el Centre Català podria vertebrar un moviment catalanista ideològicament plural i socialment interclassista que lluités per a la recuperació de l'autogovern de Catalunya. El Centre «á la sazón hallábase instalado en el Pasaje del Crédito, y el local vióse de continuo muy animado. Dábanse en su salón de actos repetidas veladas y conferencias, dilucidándose diversidad de cuestiones más ó menos relacionadas con el objeto de la institución. Unas veces se contaba la historia documentada del famoso Cobden Club, asociación inglesa que tan grandes estragos ha producido en España; otras veces los poetas eran quienes se encargaban de infundir calor á las veladas, con sus patrióticas inspiraciones, saturadas de protestas contra los abusos del centralismo».³⁵

La rellevància del catalanisme encapçalat pels federalcatalanistes era únicament un miratge, tant pel limitat suport popular (tal com es posà de manifest a les eleccions de 1886 quan presentaren una candidatura del Centre a la circumscripció de la ciutat de Barcelona), com territorial (els seus principals nuclis es trobaven a Barcelona, a poblacions concretes de les comarques barcelonines i a Reus). Així com pel refús, més o menys intens, vers el catalanisme polític de totes les opcions polítiques espanyoles del període (des dels republicans federals als carlistes) i per l'inici de la davallada física d'Almirall.³⁶ També cal tenir present que les disputes entre les diferents tendències catalanistes minaren «de continuo la vida interna del naciente centro [...] luchas intestinas para conquistar la representación en el seno de la Directiva, y también mal disimulados celos literarios (en referència a la festa commemorativa de la fundació del Teatre Català contemporani, el 1887, a Hostalric, per a homenatjar a Frederic Soler), triste cortejo de rivalidades [...] que se revelan con más frecuencia de la conveniente en el carácter catalán, de suyo poco sufrido y excesivamente indisciplinado».³⁷

La crisi del Centre Català

Les disputes internes es posaren de manifest quan es presentaren dues candidatures per a dirigir-lo. Els federalcatalanistes guanyaren les eleccions, però els crítics no acceptaren la derrota.³⁸ Per a Roca i Roca «un rompimiento era inevitable

34. PICH, *El Centre...*, pàg. 186-211, i *Federalisme...*, pàg. 280-288.

35. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

36. PICH, *El Centre...*, pàg. 213-218.

37. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

38. PICH, *El Centre...*, pàg. 218-222.

y éste vino al fin, tomándose como pretexto de algunos conceptos concitados en el discurso del señor Almirall, presidente del Centre, en 1887».³⁹

L'autor de *Lo Catalanisme*, convalescent d'un atac d'apoplexia, defensà que el catalanisme polític es caracteritzava per l'accidentalisme en la forma de govern i per la seva dualitat ideològica. Aquesta implicaria que les associacions catalanistes haurien de ser progressistes o conservadores segons les poblacions on actuessin; una teoria que pretendria, segons els seus rivals, que la direcció del Centre Català de Barcelona estigués sempre a les seves mans i/o a les dels «seus amics d'esquerrers», donat que impossibilitava que algun dia el presidís un excarlí, com l'empresari Ferran Alsina. Els dissidents replicaren el discurs d'Almirall primer des del Centre Escolar Catalanista (CEC) i posteriorment des de la sucursal de Sabadell. No acceptaven la teoria de la dualitat ideològica, perquè implicaria que les associacions catalanistes fluctuessin «entre dos extrems tan llunyants com son l'absolutisme y'l lliberalisme avansat». Els catalanistes de Sabadell recordaren el passat republicà i ideològicament «vermell» d'Almirall, tot i reconèixer que el Centre s'havia constituït a «imatge y semblansa seua», que havia passat per una primera etapa «vermella» per «emblanquir-se» amb el *Memorial*. La teoria de la dualitat ideològica implicava que tornés «lo rehulliment del color vermell als ulls del publich y com á natural conseqüencia la separació de son costat dels que hi eran per sa ausencia de colors». Els dissidents sabien que un dels principals defectes d'Almirall era el seu mal caràcter i intentaren aprofitar-se'n, però el fons de la disputa no responia a un problema de personalitats, sinó a l'orientació ideològica del catalanisme polític.⁴⁰

Els crítics utilitzaren el discurs presidencial per a dividir el Centre, tot i que «al afirmar el señor Almirall que dentro del catalanismo cabían perfectamente todas las tendencias de la política militante, desde las más retrógradas hasta las más avanzadas, no dijo nada nuevo y que no estuviera admitido de sobras por los hechos, puesto que elementos de todos los partidos venían figurando en la Asociación, desde que ésta quedó constituida. Pero la disidencia [...] tomando pié de esta afirmación se transformó en rompimiento definitivo, pasando los elementos que se separaron del Centre Catalá á constituir [la] Lliga de Catalunya, cuya asociación tomó por objetivo el fomento, mejora y defensa de los intereses morales, políticos y económicos de Cataluña por todos los medios legales».⁴¹

Els escindits controlaven els principals periòdics catalanistes (*La Renaixensa* de Barcelona, *L'Arc de Sant Martí* de Sant Martí de Provençals, i *Lo Catalanista* de Sabadell), comptaven amb el suport de la major part del sector empresarial, de les sucursals i dels integrants del CEC; per un dels principals protagonistes de l'escissió, Folguera i Duran, el culpable de la crisi era el mateix Almirall, al comportar-se de manera dictatorial i expulsar «a tothom, menys als pocs amics seus incondicionals, que provenien, com ell, de l'antic partit republicà federal. Aquest fou el veritable procés intern de la fallida i auto-anul·lació de l'Almirall, d'aquell

39. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

40. M. FOLGUERA I DURAN, *Una flama de la meva vida*, text mecanografiat, l'original es troba a l'Arxiu de l'Abadia de Montserrat, pàg. 149-151 i 206-269; hi ha una edició: *Una flama de la meva vida: memòries*, Sabadell, Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres, 1996; PICH, *El Centre Català*, pàg. 213-227, i *Federalisme...*, pàg. 289-294.

41. ROCA, «La semana...», pàg. 4.

home genial, creador d'un moviment que ell mateix, guiat per l'ira, s'esforçà vanament en destruir».⁴² Ara bé, l'ira d'Almirall resulta més comprensible si recordem que els dissidents havien organitzat un canvi, tant de projecte polític i doctrinal com de lideratge, quan encara estava convalescent del seu primer atac de feridura; uns dissidents que es negaren a formar part d'una direcció de consens i que no acceptaren ni tan sols un programa polític de mínims basat en les reivindicacions formulades al *Memorial de Greuges*; un sector crític que aplegava fins al 40% dels socis del Centre. Aquests acusaren Almirall i els federalcatalanistes de comportar-se de manera dictatorial per no haver acceptat que una minoria quantitativament i qualitativament poderosa, però malgrat tot minoritària, canviés el projecte catalanista que havien impulsat i dirigit des de la constitució del Centre. Optaren per la disputa. L'escissió es consumà. Debilità els dos bàndols enfrontats, tot i que els federalcatalanistes se n'emportaren la pitjor part.⁴³

El debat ideològic i la crisi del Centre Català coincidí amb la ferma oposició dels federalcatalanistes al projecte d'Exposició Universal de Barcelona de 1888, mentre que els escindits li donaren suport. El Centre Català va esgotar una gran part del seu prestigi amb la campanya en contra del certamen. La seva oposició es basava en que havien decidit dur-la a terme en un moment de crisi econòmica, quan la hisenda municipal barcelonina estava esgotada i les vies de comunicació, l'urbanisme i l'allotjament es trobaven en una situació pèssima. A més, l'organització era deficient i precipitada. L'Exposició va ser de proporcions modestes, tingué escàs ressò europeu i enfonsà la hisenda municipal barcelonina. Però la major part de l'opinió pública catalana considerà que havia estat un veritable èxit, perquè Barcelona va ser momentàniament la ciutat de moda en el món hispànic, impulsà la modernització de la ciutat i els principals dirigents dels partits dinàstics anunciaren que tornarien a impulsar polítiques econòmiques proteccionistes. Aquest canvi implicà que la major part dels industrials que havien donat suport al Centre es desmobilitzessin i/o s'integressin a la Lliga de Catalunya.⁴⁴

El 1888, el catalanisme entrà en un període convuls, on la Lliga de Catalunya assolí gradualment l'hegemonia, a partir de la campanya contra l'article 15 del projecte de Codi Civil, el 1889. L'èxit de la mobilització, en la qual també hi participà el Centre Català, propicià l'organització d'associacions catalanistes arreu del país i, en conseqüència, la Lliga decidí crear una plataforma que les coordinés: la Unió Catalanista, però n'excloïen el Centre Català.⁴⁵

El 1891, el reusenc Bernat Torroja afirmava que la divisió del catalanisme no es devia a motius ideològics sinó a l'enveja, i reconeixia que els caps de les tres principals tendències eren: Pella, Alsina i Almirall. A aquestes tres tendències, hi hauríem d'afegir, com a mínim, la dels joves que es formaven al CEC i eren partidaris de constituir un partit catalanista modern de tarannà conservador.⁴⁶

42. FOLGUERA, *Una flama...*, text mecanografiat, pàg. 149-151 i 206-269.

43. J. COLL i J. LLORENS, *Els quadres del primer catalanisme polític (1882-1900)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, pàg. 23-25; i PICH, *Federalisme...*, pàg. 291-294.

44. PICH, *El Centre...*, pàg. 251-256.

45. J. LLORENS, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, pàg. 16-20.

46. PICH, *El Centre...*, pàg. 271-272.

El 1893, un any després de les Bases de Manresa, el modernista Jaume Brossa afirmava que el moviment catalanista semblava «un fill de pares desconeguts», tot i que «en alguns temps de prosperitat per la causa, l'Almirall semblava l'elegit per Déu per a portar els ramats catalanistes a la terra de promissió; però des de la desfeta del famós Centre Català, per generació espontània [han sorgit] diferents leaders que, tenint un grupet pel seu ús particular, aspiren a la suprema direcció del catalanisme».⁴⁷

El 1895, Josep Roca i Roca assegurava que el Centre «ha ido extinguiéndose por consunción, cambiando de presidentes y de locales [...] hasta que ha dejado de existir [...] No sé á punto fijo si la Lliga de Catalunya logrará sobrevivirle mucho, pues de algún tiempo á esta parte viene arrastrando también una existencia lánguida [...] marca una tendencia de revirada hacia las primitivas tendencias del catalanismo floralista [...] el catalanismo, imposibilitado de cristalizar ni una sola de sus diversas aspiraciones políticas, después de tanto tiempo de infructuosas tentativas, siente ahora más que nunca la necesidad de reposarse en los jardines floridos de la literatura y las artes, que tal vez hubiera sido mejor no abandonara nunca».⁴⁸

El 1894, la Unió Catalanista, després de consolidar la seva hegemonia, començà a negociar la fi de l'etapa d'enfrontament amb el Centre Català, que no s'havia pogut recuperar de l'escissió de 1887. A més, la situació política i social catalana empitjorava, donat que el període que va de 1892 a 1897 són els anys dels grans atemptats anarquistes a la capital catalana. En aquestes circumstàncies, el 5 de desembre de 1894, el consell general del Centre decidí dissoldre'l per a refundar-lo amb el mateix nom a fi de poder ingressar a la Unió Catalanista a principis de 1895.⁴⁹

A tall de conclusió

A Catalunya una bona part del republicanisme estigué molt vinculada al federalisme, entès com el projecte que pretenia transformar el sistema polític i institucional centralista i uniformitzador espanyol en un de políticament descentralitzat i culturalment divers.

Durant el Sexenni, els federals intransigents barcelonins estaven vinculats amb la Renaixença popular. Després del fracàs de la Primera República, impulsaren el federalcatalanisme, que tenia com objectiu prioritari recuperar l'autogovern i impulsar el procés de regeneració modernitzadora de Catalunya.

Els federalcatalanistes trencaren la seva vinculació amb el republicanisme federal espanyol i impulsaren la politització del catalanisme. El 1887, amb l'escissió del Centre, el catalanisme polític entrà en una etapa de crisi, de la que començà a recuperar-se amb la constitució de la Unió Catalanista. Però la definitiva consolidació arribà amb la pèrdua de la major part de les restes de l'imperi colonial espanyol, després de la derrota a la guerra hispano-nord-americana de 1898, quan es posà de

47. J. BROSSA, «Revista general. El regionalisme d'en Mañé», *L'Avenç* (15/31-VII-1893), pàg. 220.

48. ROCA, «La semana...», pàg. 4..

49. PICH, *El Centre...*, pàg. 268-270.

manifest que el règim polític canovista, centralista i uniformitzador, no havia servit per a acabar amb la crisi secular espanyola.

En definitiva, Almirall i els seus partidaris impulsaren una nova cultura política, la catalanista, que alguns veuen com una alternativa a la republicana (i en el cas dels regionalistes conservadors ho era), però per als republicans de tarannà catalanista i pels catalanistes d'orientació republicana les cultures republicana i catalanista no eren divergents, sinó complementàries.